

MII BERRET JÁHKIT ÁRBEVIROLAŠ ÁRVVUIDE!

Manna čuohtejagi bealde mii leat oaidnán dan mo teknihkalaš ovdáneapmi lea dahkan vejolažžan ahte olmmoš lea sáhtán fámoaleappot ja fámoaleappot ávkkástallat luondduin; rievdadit, nuppástuhttit ja juobe baikkuiin goariditge dan. Olbmo doaimma luottat oidnojit Sámi luonddus sihke báikkálaččat ja oppa máilmmis. Máilmmiviidosas birasváttisvuodát, dego mearaid nuoskkideapmi, eanavuodu ja čázadagaid suvrin, aibmogearddi rievdan ja ekosystemaid mánggalárganvuoda geahppáneapmi leat bajidan oarjemáilmmi riikkain gáibádusaid ahte olbmo ja luonddu gaskavuodát galget ođđasamos dieđu vuodul guorahallojuvvot. Dán ášši oktavuodas leat mánggáid fagasurggiid áššedovdit háleštišgoahtán eamiálbmogiid eallinvuogi birra ja sii leat maid dávjá čujuhan ahte luondduriggodagaid jierbmálaš geavaheami ii leat vejolaš earáláhkai dorvvastit go mahcamin eamiálbmogiid eallinvuohká.

Dálá birasváttisvuodát leatge mánggasuorggat ekologalaš, ekonomalaš ja sosialalaš problemat. Dan mii leat oaidnán maid Finnmárkkus boazodoalu nuppástuhhtima oktavuodas. Dal olmošservodagat birra máilmmi geavahit eanet go goassige ovdal elolaš ja jápma luonddu iežaset áigái boađu ja buresbirgema dorvvasteami várás. Dákkár ávkkástallama viidodat beaktilvuolta molsašudda dan mielde mákkár resurssat sierra servvodagain leat anus. Ieš guđet doaimma váikkuhusat čuhcet báikkálaš ekosystemaide dahje juoba oppa ealánservodahkii (biosfääri). Vaikko dálá olmmoš lea hutká ja máhtta geavahit ođđa teknologia ávkin mii orru sutnje addimin vejolašvuodaid rievdadit ekosystema gierdánnavccaid, de ekologii ja čiekŋalis lágaid son ii lihka sáhte gomihit. Sáme guovlu lea dego laboratorium. Sáme guovllu boazobierggu buvttadeapmi lea májimuš golmmalotjagi siste lassánan mánggagardásaččat, seamma áigge go ođđaáigásaš beaktilis meahcedoallu mas leat issoras másiinnat mielde leavván Meahcce-Sámi ođđa ahte ođđa guoskameahtun guovlluide.

Goappáge ealáhusas lea jearaldat das ahte buvttadeapmi lea lasihuvvon nu bájás go fal lea luonddus vejolaš váldit. Dasa lassin Ruošša bealde ja muđuidege rájaid badjel boahti áibmonuoskkideamit leat juohkeláhkai váikkuhan váhátlaččat eatnama iežas biebmoávnasdollui. Dál leat juo oidnosis mearkkat ahte dainna manuin olmmoš vuojiha iežas seainne njeaika. Ođasmuvvi luondduriggodagat vatnot ja nohket áiggi mielde goasnu, dat skievttiduvvojit ja geavahuvvojit eanet go luondu ieš bastá ja geargá buvttadit. Dákkár doallu orru lassáneamin dáde mielde go olbmuid eallin ovdána, muhto ekosystema liikkálaš geavaheapmi sáhtta vel goas nu duššadit servodaga vuodđoeavttuid báhcit eallit.

Luondduriggodagaid sesttolaš geavaheapmi, daid kvalitehta buorideapmi ja juobe daid meari lasiheapmi galggašige váldojuvvot maid sámipolitihká vuodđuprinsihpan, man ala servodat ráhkada jierbmálaš luonddu geavaham strategii. Jearaldat lea goittot májimušta dálá árvo-ortnegiid ja áddejumiid

nuppástuhttimis, mii sihkarit ii leat mihkkege álkis áššiid. Gitta dássáži olmmoš lea jurddašan ahte sus lea vuoigatvuohta hálddašit, geavahit ja rievdadit luonddu nu ollu go son ihkenassii hálida. Dákkár jurddamáilmmi bohtosat vuhttojit ja oidnojit juohke bealde Sámieatnamis vaikko man valjis.

Go oarjemáilmmis leat dahkkojuvvon mearrádusat, de daid vuodđun leat dávjá leamašan garra árvvut iige dalle leat olusge válđojuvvon vuhtii mo eamiálbmogat oidnet luonddu ja dan mii sin gaskavuolta lea luondduin. Ovdamearkka dihte sámiid luonddugaskavuolta lea riegádan das go sii leat leamašan nu lahka luonddu sohka buolvvas nubbái ja na sii leat beassan eatnimielke bokte njammat das ollu buotlágan váikkuhusaid. Ja go dasa lassin sámiid luonddus fidnen vásihusaid ja dieđu vuodđun lea leamaš kultuvrii čatnojuvvon álvomáilbmi ja ipmárdus, de danin sáhttit dovdat viehka bures dan luonddu, man bokte min máttut leat eallan ja mas sii leat ožžon áigáiboaduset.

Dál sáhttit goittot juo mángga áššis jurddašit earáláhkai. Olbmuid eallindilálašvuodát rivdet ja luonduge nuppástuvvá buori dahje heajut guvlui. Ovdal válljejuvvon vuodđojurdagat ja doaibmavuogit, duohtavuolta ja morála eai šat gulahala seammaláhkai go ovdal. 1970-logu álggus duvddus dutkit (Roma klubba) almmuhedje girjji, mii guorahalai geahčemeahtun šattu čuovvumušaid. Girjjis sierra surggiid fagaid áššedovdit čájehedje čielgasit mo buvttadeapmi ekologalaš šattu dilis bohciidahtá eanet ja eanet váralaš ja árvitmeahtun áššiid. Go girjji lei almmustuvvan, de dasa olu olbmot boagustedje ja geahččaledje navdit duššin. Goitotge lea nu ahte mánggat girjjis ovdanbuktojuvvon einnostusain leat ollašuvvan. Dál ekonomalaš šattus boahtti uhkit leat dákkarat ahte daid ii sáhte šat iežas áiccaiguin fuobmát, dego radioaktiivvalaš suonjardeapmi ja áimmunuoskkideamit. Dan lassin áimmunuoskkideamit johtet juohke sadjái badjel riikkaid rájiid ja gusket midjiide buohkaide.

Mánggat daid váikkuhusain bistet jagiid ja bohtet ovan dušše vehážiid. Dákkár agálaš uhki álgá leat juo buohkaide oktasaš vásihus. Dán dilis olbmot sáhttet guorahallat, mo girjjiin ja muđui fidnejuvvon diehtu heive oktii daiguin árvvuiguin ja eallinvugiiguin, maid sii leat iežas vanhemiin oahpan goas nu. Árbevirolaš ealáhusain ealli sámiide, geat leat juoga eallindilis šaddan smiehttat kultuvrraset vuodđoáššiid, nuppástus ii varra leat oalle stuoris. Juos dan oktavuodas fihttet ahte lea jierpmihis ášši oskut nohkameahtun ekonomalaš šadui, de min eallindábit, oainnut ja árvvut rivdet, mii lea dieđusge buorre ášši.

Leahan dovddus ášši ahte servodaga árvvut váikkuhit olbmuid doiammaide, maid čuovusin luondu lea birra máilmmi duššaduvvon ja dahkojuvvon juohkeláhkai geafibun. Muhto leatgo dát árvvut dál doarvái johtilit nuppástuvvamin? Jos leat, de dalle galgá addit árvvu dan persovnnalaš vásihusa mearkkašupmái, mii sámiin lea sin iežaset birrasis. Dása dárbbasuvvoge ođđa morála ja áddejupmi das ahte olmmoš ii sáhte sirret iežas olggobeallái luonddu ja ahte lea vealtameahtun eallit

dássedeattus luondduin. Jearaldagas lea dalle välljen guovtte árvomáilmmi gaskkas: garra árvvut dahje dipma árvvut - goalmát geaidnu ii leat. Dipma árvvuid guottideaddjit guddet fuola birrasis, sii dihtet ahte olmmoš lea luonddu oassi, iige luonddu sáhtte vuollánahttit, sii eahpodit ekonomalaš šattu, ođđa teknologiiija jno. Ruoná lihkadusa riegádeapmái leat leamaš sivvan ovdalis namuhuvvon áššit. Otnábeaivve leat ollu juo dákkár olbmot, geat eai leat ollege dipma árvvuid vuostá, muhto liiká hálidit doalahit gitta ng. "alla eallindásis".

Ealáhuseallin ja luonddusuodjaleapmi leat leamaš mañimuš guovttelotjagi áigge dávjá vuostálagaid. 1960-logu álggos servodagas ledje vuostálagaid riggát ja geafit, boaitobealguovlluid ja gávpgiid ássit, olgeš- ja gurotbellodagaid guottiheaddjit.

Oainnut birrasa hárrái leat goit ollu nuppástuvvan dánge rájes go sámít čájehedje miela Álaheaieanu dulvadeami vuostá. Olbmot guddet fuola birrasis badjel bellodat- ja eará rájiid. Oainnus lea maid ahte olbmot välljejit gulul ođđa árvvuid, mii birrasa hárrái lea dušše buorre ášši.

Jouni Kitti